

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ЗА РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

УДК 94 (477. 63) «1928/1938»

Романець Наталя

доктор історичних наук, доцент

Криворізький державний педагогічний університет

romanets1@ukr.net

ORCID: 0000-0003-3267-4408

НАСИЛЬСТВО ЯК ПОВСЯКДЕННІСТЬ: ДО ПИТАННЯ ПРО МЕХАНІЗМИ ТА НАСЛІДКИ МАСОВИХ РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (1928–1938 рр.)

У статті проаналізовано соціальні та морально-психологічні наслідки масових репресій в українському селі у 1928-1938 рр. Показано, що створена владою у роки сталінської модернізації аграрного сектора система тотального насильства в українському селі призвела до маргіналізації і деморалізації селянського суспільства, при цьому насильство почало сприйматися як норма у стосунках влади і селянства.

***Ключові слова:** репресії, насильство, радянська влада, органи юстиції, ДПУ*

В сучасному українському історіографічному просторі тема сталінського терору проти селянства 1920–1930 рр. належить до розряду тих, актуальність яких визначається не лише суто науковим, але й суспільно-політичним інтересом. Об'єктивне дослідження характеру, масштабів репресивних дій влади, встановлення їхніх соціально-економічних та морально-психологічних наслідків створює передумови для осягнення причин існуючих соціальних протиріч та конфліктів, а відтак виступає важливим підґрунтям для громадянського примирення в Україні, налагодження «мирного діалогу» з минулим.

Останніми роками вітчизняні і зарубіжні науковці докладають значних зусиль для вивчення репресивної складової сталінської модернізації аграрного сектора. Помітним внеском у висвітлення цієї теми стали праці С. Кульчицького [1], М. Івницького [2], Ю. Шаповала [3]. Проте і нині залишається чимало аспектів, які потребують подальшого дослідження. Серед них – процес трансформації українського селянського соціуму під впливом терору. Тому у пропонованій статті, підготовленій на основі розсекречених архівних документів, більшість із яких вперше вводяться до наукового обігу, автор ставить за мету проаналізувати соціальні та морально-психологічні наслідки масових репресій в українському селі 1928–1938 рр.

Інтенсифікація репресивних акцій під час сталінської модернізації аграрного сектора, надання терору масового, тотального характеру призвело до того, що фізичне, економічне, психологічне насильство перетворюється на повсякденність у житті колективізованого українського села. З моменту застосування надзвичайних заходів під час хлібозаготівельної кампанії 1927/28 р. в офіційних документах партійних і радянських установ, органів юстиції та ДПУ набуває поширення термін «порушення революційної законності». Як «злочинне порушення революційної законності» кваліфікувалися незаконні штрафи, обшуки, експропріації майна, арешти, застосування фізичного насильства представниками влади щодо селян. Використовуючи тер-

мін «порушення революційної законності», центральна і республіканська влада намагалася відмежуватися від дій місцевого керівництва, яке нібито неправильно впроваджувало в життя її настанови, свідомо допускало зловживання й перекручення, і перекладала таким чином провину на виконавців. Застосування самого терміна «порушення соціалістичної законності» свідчило, що в державі остаточно сформувалося поняття абсолютної «презупції невинуватості» верховної влади, «генеральної лінії» партії. Хоча, як справедливо зазначає історик А. Сахаров, «сама лінія керівництва якраз і штовхала місцеву владу на беззаконні дії. Ті, хто відповідав за втілення в життя лінії партії та уряду, робили це відповідно до свого культурного рівня, досвіду роботи в партійних, радянських, каральних органах» [4, с. 48].

Від 1927 р. кількість випадків «злочинного порушення революційної законності» в республіці невпинно зростала. Якщо в 1927 р. судами УСРР розглянуто 816 кримінальних справ про перевищення влади, то в 1928 р. – уже 1663, у 1929 р. – 1 902, у 1930 р. – 2 712, у 1931 р. – 2 500 (за неповними даними). Паралельно збільшувалася й кількість випадків «кваліфікованого злочинного порушення революційної законності (поєднаного з насильством, застосуванням зброї, спричиненням тяжких наслідків)». Так, у 1927 р. розглянуто близько 400 справ цієї категорії, у 1928 р. – 829, у 1929 р. – 752, у 1930 – 1 095, у 1931 р. – приблизно 1 200. Переважна більшість фактів «порушень революційної законності» припадали на село, приміром, у 1931 р. 87,5 % звичайних і 85 % кваліфікованих злочинів [5, арк. 90–91].

Наркомат юстиції та Генеральна прокуратура республіки пояснювали зростання кількості таких кримінальних справ наприкінці 1929 р. – у першій половині 1930 р. здійсненням розкуркулення на базі суцільної колективізації. Так, за інформаційними матеріалами ОДПУ станом на 15 травня 1930 р. в 37 округах України із загальної кількості 9 908 сілрад перегинами й викривленнями в процесі розкуркулення та колективізації були вражені 3 327 [6, с. 348]. На 29 березня 1930 р. тут «за викривлення партійної лінії під час проведення поточних кампаній на селі» притягнуто до відповідальності 4 001 особу, із них 328 віддано під суд і 478 заарештовано [7, с. 240].

У 1931 р. основна маса справ про перекручення пов'язувалися із хлібозаготівельною кампанією 1931/32 р., супроводжуваною «нелюдськими катуваннями» нездавців хліба, яких били, «роздягали до гола, примушували стояти на колінах, наклеювали на груди плакати з різними написами і водили по селу, роздягали жінок, виводили роздягнених на мороз і в степ, тримали по кілька днів в холодних ямах, не давали їсти і спати, били револьверами, руйнували будівлі» [5, арк. 17].

Свого апогею «порушення ревзаконності» сягнули під час хлібозаготівель 1932/33 р., коли в буквальному розумінні кулаком численні заготівельники вибивали хліб з голодуючого українського села. Приміром, у с. Лозоватка Криворізького району уповноважені міськпарткому Пушкар'єв та Котов за невиконання хлібозаготівель заперли в льоху селянку Гайську, протримали її до вечора, після чого побили. А перед тим, як звільнити, суворо попередили, щоб нікому про це не розповідала [8, арк. 74]. За неповними даними ДПУ УСРР, протягом грудня 1932 р. – січня 1933 р. такі факти зафіксовані в 183 селах 92 районів України, а найбільше у Вінницькій області – у 50 селах 25 районів [9, с. 506].

Навесні й улітку 1933 р. виснажених від голоду, напівмертвих українських колгоспників стусанами почали виганяти на роботу, а побиттям карали за прогули та невиконання трудових днів. У такий спосіб голови колгоспів і бригадири намагалися

подолати «трудоий нігілізм» колгоспників, які не бажали задарма працювати на державу. Для прикладу, член сільради с. Лісові Хутори Носівського району Чернігівської області Дорошенко сильно побив колгоспника Маслака за відмову виїхати на поле для підняття зябу [10, с. 515].

Всього, під час збиральної та хлібозаготівельної кампаній 1933 р. «порушення революційної законності» мали місце в 64 селах 39 районів республіки. Серед порушників — 10 секретарів партосередків, 15 голів сільрад і їхніх заступників, 28 голів колгоспів, 7 бригадирів, 6 рахівників колгоспів, 23 сільські активісти, 4 районні працівники, яких звинувачували в незаконних арештах, штрафах, побитті, знущаннях із селян, самосудах. ЦК КП(б)У підкреслював, що «нерідко побиття та знущання набували винятково жорстокого характеру», унаслідок чого із 93 потерпілих померли від побиття 24 особи [11, арк. 99–100].

Уявлення про масштаби «порушень революційної законності» дають і матеріали розслідування комісії ЦКК КП(б)У, яка впродовж 17–27 вересня 1933 р. проводила обстеження в 20 із 36 районів Чернігівської області, вивчаючи скарги селян, інформаційні повідомлення ДПУ, судово-слідчі справи, рішення місцевих органів влади. У результаті факти «*відвертого адміністративного свавілля, яке межувало з політичним бандитизмом*» (побиття і знущання із селян, викривлення податкової та штрафної політик, масове привласнення й розкрадання незаконно конфіскованого майна), зафіксовані у 12 із 20 районів області [11, арк. 109].

Оскільки на фоні масштабної соціально-економічної кризи, яку переживав «модернізований» аграрний сектор, свавілля місцевих можновладців ставало додатковим подразником у стосунках влади й селянства, центральне керівництво держави після завершення сільськогосподарських кампаній проводило ритуальні акції з наведення порядку: публічно, але не дуже суворо карало винних, декларуючи, що в подальшому не допустить нових перекручень. 25 червня 1932 р. ЦВК і РНК СРСР навіть ухвалили спільну постанову під красномовною назвою «Про революційну законність», яка націлила органи юстиції на суворе покарання «посадових осіб у разі порушення прав трудящих, особливо у випадках незаконних арештів, обшуків, конфіскації або вилучення майна тощо» [12, с. 284].

Натомість прийняття цієї постанови практично не вплинуло на методи заготівельної кампанії 1932/33 р., під час якої партійне керівництво республіки знову розгорнуло «*рішучу боротьбу з фактами хуліганства та злочинських дій (привласнення майна нездавців хліба)*». 29 грудня 1932 р. на засіданні політбюро ЦК КП(б)У за участю Л. Кагановича навіть ухвалили рішення: «*Усі матеріали, що надходять про перекручення з боку районних і сільських працівників та уповноважених, після перевірки розглядати в трійці ЦК по репресіях*». Комісії політбюро ЦК КП(б)У в складі М. Хатаєвича, К. Карлсона, В. Кисельова доручалося виділити 4–5 найбільш значних фактів хуліганства та крадіжок з боку посадових осіб, суворо покарати винуватців через суд з опублікуванням інформації в усіх районних газетах [13, арк. 180].

Зазначимо, що справи про застосування фізичних методів «виховання» колгоспників набували особливого розголосу лише в тих випадках, коли жертва насильства була членом ЛКСМУ, партії, активістом, ударником. Тоді органи ДПУ й прокуратури розглядали їх як «*терористичні акти, здійснені класовим ворогом з метою класової помсти*». Саме так кваліфікували побиття головою колгоспу ім. Сталіна Ворошилівської сільради Олександрійського району Лемішем колгоспниці М. Коваленко, яка від нанесених травм померла [14, арк. 668, 670].

Інформаційні повідомлення органів ДПУ, прокуратури, райпарткомів про «порушення революційної законності» доводять, що багато місцевих можновладців уважали рукоприкладство невід'ємним елементом будь-якої господарсько-політичної кампанії. Саме цим пояснюється негативна реакція окремих районних та сільських керівників на директиву-інструкцію ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 8 травня 1933 р., яка декларувала припинення масових каральних акцій проти селянства. Ці очільники стверджували, що без застосування надзвичайних методів впливу на селян вони не зможуть забезпечити виконання державних посівних, збиральних, заготівельних планів. Так, голова Слобідської сільради Путивльського району Чернігівської області Ярешко прямо заявив: *«Тепер кампаній нам не можна виконувати, нехай їх виконують ті, хто цю постанову підписав»* [11, арк. 110].

Щоб припинити рукоприкладство посадових осіб, Наркомат юстиції УСРР видав у жовтні 1934 р. директиву, яка зобов'язала органи прокуратури забезпечити розгляд указаних справ у найкоротші терміни, а самі справи взяти на особливий облік. Осіб, винних у нанесенні побоїв колгоспникам, не зважаючи на їхні посади, мали притягувати до кримінальної відповідальності за ст. 98 КК УСРР, *«за перевищення влади або службових повноважень»*, яка передбачала покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців [15, арк. 93]. За обтяжуючих обставин (*«якщо перевищення влади знайшло вираження у насильстві, застосуванні зброї, катуванні або діях, що принижують гідність потерпілого»*) строк позбавлення волі зростав до 3 років [16, с. 105].

Між тим, документи свідчать, що місцевих керівників було важко примусити відмовитися від фізичних методів впливу на селян. Поширенню насильства в українському селі сприяло те, що ще під час суцільної колективізації місцеві очільники звикли діяти не за законом, а радше за принципом «політичної доцільності», сприймаючи чергові настанови про відновлення соціалістичної законності як ритуальні й не приділяючи їх виконанню належної уваги. Так, у директивному листі Наркомату юстиції УСРР від 20 жовтня 1930 р. прямо вказувалося, що *«революційну законність слід розуміти як відбиток в конкретних нормах політики нашої партії. Соціальна небезпечність учинків оцінюється залежно від того, як і наскільки вони перешкоджають соціалістичному будівництву»* [17, арк. 110]. Відповідно до такої «політизованої» логіки злочинцем уважався селянин, який відмовлявся виконувати нереальний заготівельний план, а не уповноважений, який фізичними методами впливу забезпечив його виконання.

Тому, незважаючи на проголошену владою боротьбу з *«порушеннями революційної законності»*, в окремих селах республіки у постголодоморний період навіть спостерігалось зростання кількості випадків *«побиття колгоспників і дітей головами колгоспів, сільрад і вчителями»*. Якщо в 1935 р. в колгоспах району діяльності Вахновської МТС Липовецького району Вінницької області зафіксовано два випадки побиття селян, то в 1936 р. – уже 19 по відношенню до 32 осіб, зокрема 14 дітей [18, арк. 18]. Через це боротьба з фізичним насильством посадових осіб у 1933–1936 рр. набуває перманентного характеру, що доводять численні директиви органів юстиції республіки і спецповідомлення ДПУ–НКВС.

Неефективність боротьби з рукоприкладством місцевих очільників пояснюється тим, що покарання порушників нерідко мали формальний характер. Так, голову й бригадира артїлі «Новий рух» Покровського району Дніпропетровської області за побиття колгоспників протягом серпня – вересня 1933 р. засудили до позбавлення волі на термін від 6 до 7 років, але через декілька днів після винесення вироку їх відпустили із

Запорізького БУПРу, і вони повернулися додому. Не дивно, що в колгоспі почалися розмови, що *«боротьба з порушниками революційної законності – це несерйозна боротьба»* [19, арк. 110]. Траплялися й випадки, коли колгоспних і сільських керівників декілька разів притягували до кримінальної відповідальності за зловживання, а вони попри це продовжували залишатися на посаді й виконувати свої обов'язки. Приміром, уже згаданий голова колгоспу ім. Сталіна Леміш протягом 1932 р. тричі потравляв на лаву підсудних за *«викривлення класової лінії»* [14, арк. 687].

Аналіз численних судових вироків дає змогу зробити висновок, що «порушників революційної законності» засуджували здебільшого до незначних термінів ув'язнення без обмеження в правах після відбуття покарання. Уповноваженого із хлібозаготівель у с. Троїцьке Нововасилівського району М. Демченка, наприклад, за безпідставний арешт і побиття громадян засуджено лише до 1,5 року позбавлення волі. А бригадира артілі ім. Сталіна Солонянського району С. Малого за грубе поводження з колгоспниками та побиття селянина Пікінера засудили до 6 місяців примусової праці [20, арк. 10].

Судова статистика доводить, що перекрутникам не варто було боятися застосування до них «твердої репресії». За даними Наркомату юстиції УСРР, у 1931 р. розгляд подібних справ у республіці завершувався такими покараннями: позбавленням волі – у 23,5 % випадків, умовним засудженням – у 24 %, примусовими роботами – у 45 %, громадською доганою – у 6,7 % [5, арк. 111]. Окреслена «м'якість покарань» різко контрастує з практикою застосування закону від 7 серпня 1932 р.

Вагому роль у м'якості покарань перекрутників ревзаконності відіграло й доволі поблажливе ставлення обласного та районного керівництва. Деякі партійні очільники кваліфікували рукоприкладство *«як помилки, за які судити не потрібно, а достатньо обмежитися міцними вказівками»* [21, арк. 53]. Перший секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвич неодноразово заявляв, що *«не завжди вигідно й правильно судити гарних голів сільрад і колгоспів, які схильні до виправлення у майбутньому своїх помилок і безумовно принесуть багато користі»* [22, арк. 542].

Своєю чергою, це впливало на позицію прокуратури, яка закривала справи про «порушення революційної законності», аргументуючи, *«що злочин скоєно в надзвичайно складних умовах роботи»*, він не призвів *«до будь-яких тяжких наслідків»* тощо. Імовірно, малося на увазі, що після побиття чи тортур ніхто із селян не загинув. Урешті причиною закриття справи могла бути втрата нею актуальності «на цей момент», що, на погляд прокуратури, робило проведення слідства недоцільним [21, арк. 57]. Замість притягнення до кримінальної відповідальності до перекрутників застосовували лише дисциплінарні заходи, але, звільнивши з посад у сільраді чи колгоспі, їх призначали на роботу до інших сіл, де вони продовжували знуцатися із селян.

У тих випадках, коли *«порушення революційної законності»* були масовими і призводили до летальних наслідків, фігурантам справ приписували додаткові контрреволюційні злочини, унаслідок чого справа із покарання посадовців-перекрутників перетворювалася на притягнення до кримінальної відповідальності чергових контрреволюціонерів. Крім того, факти фізичного насильства над селянами інтерпретували як шкідницьку діяльність, що мала на меті викликати невдоволення колгоспників. Подібні формулювання дуже нагадують визначення в кримінальних справах «шкідників» доби «Великого терору».

Показовою у цьому плані була справа керівництва с. Гур'ївка Долинського району, дії яких відрізнялися особливою жорстокістю. Місцеві можновладці (голови колгоспів «Жовтнева воля» та «Прогрес», бригадири, члени правління) для допитів селян від-

крили спеціальну кімнату, обладнавши її засобами катування – залізними ланцюгами, батогами, ключками. Якщо колгоспник чим-небудь «завинив» перед начальниками, то його доставляли сюди й проводили дізнання. Наприклад, селянина Єфима Бешевця під час допиту роздягнули, били, вогнем лампи палили статеві органи. Його звільнили з-під арешту лише після того, як дружина продала корову і заплатила викуп бригадиру О. Черевіку – 200 крб. [23, арк. 58, 59].

Документи свідчать, що більшість селян була піддана тортурам за дрібні крадіжки продовольства: шматок хліба, жменю цибулі або взагалі за підозрою у їхньому скоєнні. Екзекуції, організовані керівництвом колгоспів, були настільки жорстокими, що під час допитів від побоїв загинуло 7 селян. Мешканці Гур'ївки були сильно залякані, що навіть не насмілювалися ховати закатованих. Так, одноосібниця-біднячка Парасковія Карпець розповіла, що боялася піти за сином Іваном, забитим Черевіком, і викинутим до моста. Тому її сина привезли сусіди і зарили, *«як собаку, без будь-яких обрядів»*. Також селяни не реєстрували смертей членів своїх сімей в сільраді – не заявили про 4 із 7 померлих. Мешканцям села було важко довести, що вони постраждали від дій керівництва колгоспів, оскільки місцевому лікарю заборонили надавати будь-які довідки та висновки про побої [23, арк. 59, 61, 67, 68].

Залякані селяни навіть не намагалися поскаржитись на дії місцевих функціонерів, а лише тікали із села. Справа щодо керівництва села була порушена лише після втручання політвідділу Братолюбівської МТС, яка знаходилася поблизу [23, арк. 73]. Проте Дніпропетровський облвідділ ДПУ «оформив» справу керівництва с. Гур'ївка як справу *«контрреволюційної куркульської групи»*, члени якої – *«куркулі та політбандити»* – обвинувачувалися не лише в *«терорі над колгоспниками»* (побиття 20 селян-бідняків), але й у *«шкідництві»* та *«масовому викривленні штрафної політики з метою створення невдоволення серед колгоспників»* [24, арк. 52].

В цілому, справжні наміри влади, яка декларувала суворе покарання *«порушників ре-взаконності»*, наочно ілюструє амністія, проведена наприкінці 1930 р. *«на відзначення XIII річниці Жовтневої революції»*. Амністія поширювалася на осіб, засуджених за скоєння посадових злочинів *«в складних умовах гострої класової боротьби, через недостатній досвід у роботі»* в період з 1 січня 1928 р. до 7 листопада 1930 р. (включно) *«при проведенні заходів Уряду СРСР і УСРР ... (колективізація сільського господарства, розкуркулення, хлібозаготівлі, розміщення держпозик тощо)»*. Показово, що метою амністії було залучення *«перекрутників»* до *«активної участі в соціалістичному будівництві»* [25, арк. 39, 43, 44].

Характеризуючи соціальні та морально-психологічні наслідки каральних акцій влади в українському селі, передусім зазначимо, що застосування репресій зумовило процеси маргіналізації в селянському середовищі. Розкуркулені, засуджені за невиконання держзобов'язань селяни поповнювали лави так званого *«декласованого елемента»*. Вони, мешкаючи в селі, подеколи перетворювалися на своєрідних вигнанців — до колективних об'єднань їх не приймали, землей і реманентом не наділяли. Зазвичай розкуркулені й репресовані перебивалися за рахунок тимчасових заробітків, наймаючись до односельців. При цьому вони залишались у центрі уваги місцевої влади, яка пильнувала кожен їхній крок, покладаючи на них провину за всі негаразди в колгоспі чи селі, використовуючи їх *«потенційними винуватцями»* під час проведення чергових репресивних акцій. З-поміж засуджених спецколегіями Верховного й обласних судів УСРР у 1935 р. куркулі й так звані *«декласований елемент»* були найчисельнішими — 1 232 особи з 3 539 засуджених. У 1936 р. їхня чисельність зменшилася, але все ж таки залишалася значною — 568 з 4 247 засуджених [18, арк. 22].

Важливим наслідком державного терору стало упокорення українського села. Якщо перші репресивні акції влади викликали відкритий спротив селянського середовища, то згодом українське село зникає жити в умовах терору. Насильство перетворюється на повсякденність, сприймається як норма стосунків влади й селянства, породжує, з одного боку, соціальну апатію, нездатність до колективних дій, з іншого, — тотальну недовіру до будь-яких владних структур. На рівень селянської зневіри тієї доби вказує той факт, що у випадках «порушень ревізаконності» селяни часто відмовлялись апелювати до вищих владних інституцій, вважаючи цю справу безперспективною. На їхню думку, органи юстиції, «суд, міліція, ДПУ, прокуратура були лише димовою завісою».

Щоденне фізичне, економічне, психологічне насильство, яке перетворилося на повсякденне явище в житті колективізованого села, призвело до деформації людської психіки, девальвації цінності людського життя, деморалізації селянського суспільства. Звідси й жорстокі розправи із крадіями під час селянських самосудів 1933 р. Водночас відмова селян від активних форм спротиву, зовнішня лояльність до влади обернулися прихованим саботажем, що зокрема втілювалось у процесі своєрідної «деколективізації» в постголодоморний період. У зв'язку з цим можна погодитися з українським істориком Л. Гриневич, яка вважає, що «масові репресії формували потенційну опозиційність» селянської спільноти до сталінського режиму, «зокрема готовність при зручних обставинах (скажімо, у разі війни) виступити проти нього» [26, с. 541]. Чутки про «наближення війни» або про «початок збройного повстання», які постійно циркулювали в селянському середовищі в 1930-х рр. («Папа Римський виступив на захист куркулів і організовує війну», «Прикордонні війська, що стоять на кордоні з Афганістаном, дізнавшись, що в СРСР відбувається пограбування селян та їхніх родин, кинули кордон і будуть захищати від грабіжницької влади» [27, арк. 41]), свідчать, що саме із зовнішньою агресією українське селянство пов'язувало звільнення від ненависної влади більшовиків.

Джерела та література

1. Кульчицький С.В. (2008). Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення, Київ: Наш час, 424 с.
2. Івницький Н.А. (2000). Репресивная политика советской власти в деревне (1928–1933 гг.), Москва: РАН, 350 с.
3. Шаповал Ю.І (2008). Голодомор і репресії в Україні. Критика, № 12, 8–10.
4. Сахаров А.Н. (2008). 1930: год «коренного перелома» и начала Большого террора. Вопросы истории, № 9, 40–69.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі –ЦДАГО України), ф.1, оп. 20, спр. 5488.
6. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918–1939. Документы и материалы: в 4 т., ред. А. Береловича, В. Данилова. (2003), Москва: РОССПЭН, Т. 3: 1930–1934 гг., Кн. 1:1930–1931 гг., 864 с.
7. Васильев В. (1997). Коллективизация і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.), Вінниця: ЛОГОС, 536 с.
8. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО), ф. Р-1520, оп. 3, спр. 4.
9. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932 – 1933 років в Україні в документах ГПУ–НКВД. (2008), Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 604 с.
10. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918–1939. Документы и материалы: в 4 т., ред. А. Береловича, В. Данилова, Москва: РОССПЭН, Т. 3: 1930–1934 гг., Кн. 2:1932–1934 гг., 840 с.
11. ЦДАГО України, ф.1, оп. 20, спр. 6390.
12. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. Освіти, ред. В.Д. Гончаренко, уклад.: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О. Д. Святоцький. (1996), Київ: «Ін Юре», Т. 2: Лютий 1917 р., 728 с.

13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 238.
14. ДАДО, ф. Р-1520, оп. 3, спр. 36.
15. ДАДО, ф. Р-1520, оп. 3, спр. 76.
16. Уголовное законодательство СССР и союзных республик. Сборник (Основные законодательные акты), ред. Д.С. Карева, сост.: Е.М. Ворожейкин, О.И. Гацихо, Е.Д. Даманина, Ю.Г. Трещетенков, О.Ф. Шишов, А.М. Яковлев. (1957), Москва: Государственное издательство юридической литературы, 532 с.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 8, оп. 14, спр. 294.
18. ЦДАГО України, ф.1, оп. 20, спр. 7065.
19. ДАДО, ф. Р-1520, оп. 3, спр. 85.
20. ДАДО, ф. Р-1520, оп. 3, спр. 35.
21. ДАДО, ф. П-19, оп. 1, спр. 1494.
22. ДАДО, ф. Р-1520, оп. 3, спр. 129.
23. ДАДО, ф. П-19, оп. 1, спр. 958.
24. Державний архів Служби безпеки України, м. Київ, ф. 16, оп. 27, спр. 9.
25. ДАДО, ф. Р-1519, оп. 1, спр. 1.
26. Гриневич Л.В. (2002). Морально-психологічний аспект державного терору. Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ–ХХ ст.: історичні нариси. Київ: Наукова думка, 534–541.
27. ДАДО, ф. Р-1518, оп. 1, спр. 4.

References

1. Kulchytskyi S.V. (2008). Holodomor 1932–1933 rr. yak henotsyd: trudnoshchi usvidomlennia, Kyiv: Nash chas, 424 s.
2. Yvnytskyi N.A. (2000). Repressyvnaia polityka sovetskoi vlasty v derevne (1928–1933 hh.), Moskva: RAN, 350 s.
3. Shapoval Yu.I (2008). Holodomor i represii v Ukraini. Krytyka, № 12, 8–10.
4. Sakharov A.N. (2008). 1930: hod «korennoho pereloma» i nachala Bolshoho terrora. Voprosy ystoriy, № 9, 40–69.
5. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy), f.1, op. 20, spr. 5488.
6. Sovetskaia derevnia hlazamy VChK–OHPU–NKVD. 1918–1939. Dokumenty materyaly: v 4 t., red. A. Berelovycha, V. Danylova. (2003), Moskva: ROSSPĀN, T. 3: 1930–1934 hh., Kn. 1:1930–1931 hh., 864 s.
7. Vasyliiev V. (1997). Kolektyvizatsiia i selianskyi opir na Ukraini (lystopad 1929 – berezen 1930 rr.), Vinnytsia: LOHOS, 536 s.
8. Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti (DADO), f. R-1520, op. 3, spr. 4.
9. Rozsekrechena pamiat: Holodomor 1932 – 1933 rokiv v Ukraini v dokumentakh HPU–NKVD. (2008), Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 604 s.
10. Sovetskaia derevnia hlazamy VChK–OHPU–NKVD. 1918–1939. Dokumenty i materyaly: v 4 t., red. A. Berelovycha, V. Danylova, Moskva: ROSSPĀN, T. 3: 1930–1934 hh., Kn. 2:1932–1934 hh., 840 s.
11. TsDAHO Ukrainy, f.1, op. 20, spr. 6390.
12. Khrestomatiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy: u 2-kh t.: navch. posib. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. Osvity, red. V.D. Honcharenko, ukklad.: V. D. Honcharenko, A.Y. Rohozhyn, O.D. Sviatotskyi. (1996), Kyiv: «In Yure», T. 2: Liutyi 1917 r., 728 s.
13. TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 6, spr. 238.
14. DADO, f. R-1520, op. 3, spr. 36.
15. DADO, f. R-1520, op. 3, spr. 76.
16. Uholovnoe zakonodatelstvo SSSR y soiuzykh respublyk. Sbornyk (Osnovnye zakonodatelnye akty), red. D. S. Kareva, sost.: E. M. Vorozheikyn, O. Y. Hatsykhо, E.D. Damanyna, Yu. H. Treshchetenkov, O.F. Shyshov, A.M. Yakovlev. (1957), Moskva: Hosudarstvennoe yzdatelstvo yurydycheskoi lyteratury, 532 s.
17. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy), f. 8, op. 14, spr. 294.
18. TsDAHO Ukrainy, f.1, op. 20, spr. 7065.
19. DADO, f. R-1520, op. 3, spr. 85.
20. DADO, f. R-1520, op. 3, spr. 35.
21. DADO, f. P-19, op. 1, spr. 1494.
22. DADO, f. R-1520, op. 3, spr. 129.

23. DADO, f. P-19, op. 1, spr. 958.

24. Derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy, m. Kyiv, f. 16, op. 27, spr. 9.

25. DADO, f. R-1519, op. 1, spr. 1.

26. Hrynevych L.V. (2002). Moralno-psykholohichniy aspekt derzhavnoho teroru. Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini XIX–XX st.: istorychni narysy. Kyiv: Naukova dumka, 534–541.

27. DADO, f. R-1518, op. 1, spr. 4.

Natalia Romanets

VIOLENCE AS EVERYDAY LIFE: TO THE QUESTION OF MECHANISMS AND THE EFFECTS OF MASS REPRESSIONS IN UKRAINIAN VILLAGES (1928-1938).

The article analyzes the social, moral and psychological consequences of mass repression in Ukrainian villages in 1928-1938. It has been shown that the system created by the authorities during the Stalinist modernization of the agrarian sector led to the degradation of the peasant society by the system of total violence in the Ukrainian countryside. At the same time, violence began to be perceived as a norm in relations between the authorities and the peasantry.

Key words: repression, violence, Soviet government, justice bodies, DPU